

Rozpad manželství a úprava rozvodu ve Velké Británii

JIŘÍ HADERKA

Krajský soud,
Ostrava

Úvod

Kromě Švédska a Dánska je Velká Británie v západní Evropě v posledních desetiletích jedním z území s relativně nejvyšší rozvodovostí.

Jak hmotněprávní, tak procesněprávní úprava rozvodu a jeho důsledků je již delší dobu předmětem kritiky analyzující současný stav po stránce demografické, sociologické i právní [Davis-Murch 1977, 1985; Eekellaar 1986 : 226; Ingleby 1986]. Ta vyústila v r. 1988 ve dva oficiální dokumenty zpracované jednak anglickou vládní právní komisí, jednak skotskou právní komisí. (1)

Řada postřehů je zajímavých i pro naše odborníky, zvláště při diskusi o reformě rozvodu a rozvodového řízení u nás.

Současný stav

Od počátku účinnosti poslední rozvodové reformy, tj. od počátku roku 1971, se absolutní počet rozvodů do současnosti podstatně zvýšil a přesáhl dvojnásobek, viz tab. 1.

Tabulka 1. Absolutní počet povolených rozvodů

Rok	Počet	Rok	Počet
1971	73 666	1980	147 381
1972	118 253	1981	144 763
1973	105 199	1982	145 802
1974	112 740	1983	146 669
1975	119 688	1984	143 746
1976	125 724	1985	159 693
1977	128 118	1986	153 418
1978	142 726		
1979	137 868		

(1) Anglický se nazývá "Facing the Future: A Discussion Paper on the Ground for Divorce", skotský "The Ground for Divorce: Should the Law Be Changed"?

Dále se soustředíme pouze na situaci v Anglii a Walesu. Ve Skotsku je právní úprava podobná, míra rozvodovosti je však nižší.

Předsedou anglické vládní právní komise byl R. Beldam, členy T. M. Aldridge, B. Davenport, J. Farrand a B. Hoggettová, tajemníkem M. Collon. Její zpráva vyšla tiskem H. M. Stationary Office, London 1988, 51 pp.

Pro všechny kategorie neoponovaných rozvodů bylo postupně do r. 1977 zavedeno zjednodušené procesní řízení, které má těžiště v činnosti soudního registrátora (jehož lze přirovnat k našemu soudnímu tajemníkovi) a přímá soudcovská ingerence je v takových případech poměrně malá [Booth 1985; Elston-Fuller-Murch 1975 : 609; Westcott 1978 : 210]. Soudcové sehrávají podstatnější roli spíše jen při řešení otázek důsledků rozvodu, ať již osobních, nebo majetkových, zvláště pokud se o nich účastníci nedohodnou. V tomto ohledu byla poslední dílčí reforma provedena v r. 1984. Oponované rozvody, v nichž řízení a rozhodování až na přípravné práce mají v rukou soudcové, jsou velmi vzácné, zvláště pro svoji nákladnost.

Pokud jde o počet návrhů na rozvod, vysoce převažuje počet žen jako navrhovatelek a disparita v jejich prospěch narůstá, viz tab. 2.

Tabulka 2. Počet návrhů na rozvod podle pohlaví navrhovatele

Rok	1971	1976	1981	1982	1983	1984	1985	1986
Muži (v tisících)	44	43	47	47	45	49	52	50
Ženy (v tisících)	67	101	123	128	124	131	139	131
Celkem (v tisících)	111	144	170	175	169	180	191	181

Můžeme tedy pozorovat jev, který je obdobný tomu, o němž psali i naši autoři (např. Dytrich-Prokopec-Schüller), a který lze označit jako fenomén „mladých rozhněvaných žen“: při své emancipaci se méně rozpačitě rozhodují pro právní likvidaci manželství rozvodem.

Tabulka 3. Indexy rozvodovosti a rozvodová recidiva

Rok	1971	1976	1981	1982	1983	1984	1985	1986
Počet rozvedených na 1000 osob žijících v manželství	6,0	10,1	11,9	12,1	12,2	12,0	13,4	12,9
Procenta rozvodů, v nichž alespoň jeden z účastníků byl již soudem v Anglii či Walesu rozveden	8,8	11,6	17,1	18,5	20,0	21,0	23,0	23,2

Pohlédneme také na relativní nárůst rozvodů od r. 1971. Ukáže nám jej názorně jednak porovnání počtu rozvodů s počtem osob žijících v manželství, jednak nárůst jevu, který je možno označit jako rozvodovou recidivu, viz tab. 3.

V celkové skladbě obyvatelstva počet rozvedených tedy znatelně roste v poměru k existujícím manželstvím; roste i rozvodová recidiva, která ve skutečnosti bude ještě vyšší než ukazuje

Tabuľka 4. Aplikácie podstatí nenapraviteľného rozvratu v rokoch 1971-1986 (%)

Rok	Rozvod povolený pro príkaz faktu : cizoložství					Rozvod povolený pro príkaz faktu : závadného chování		opuštění navrhovatele		dvoutleté odluky		pětileté odluky		jiné rozhodnutí ve věci	
1971	44,2	17,7	15,9	6,0	11,6	4,6									
1972	30,2	17,6	9,8	17,2	21,6	3,6									
1973	30,6	21,6	7,5	21,8	16,1	2,4									
1974	29,8	23,3	5,9	24,6	14,0	2,4									
1975	30,1	25,5	4,6	26,0	11,8	2,0									
1976	29,2	28,2	4,0	25,7	10,8	2,1									
1977	29,0	29,3	3,6	25,7	9,8	2,6									
1978	28,3	30,6	3,4	26,4	10,1	1,2									
1979	29,0	31,0	2,9	26,7	9,2	1,2									
1980	30,0	32,1	2,6	26,0	8,3	1,0									
1981	30,3	33,7	2,2	25,3	7,6	0,9									
1982	29,7	35,9	2,0	24,5	7,1	0,8									
1983	29,8	36,9	1,7	23,9	7,0	0,7									
1984	30,2	40,0	1,4	24,0	7,1	0,4									
1985	29,7	41,4	1,2	22,4	6,0	0,7									
1986	30,0		0,9	20,8	6,2	0,7									

tabulka, protože k uvedeným cifrám přistupují i neevidované rozvody před zahraničními soudy, nebo i rozvody povolené v jiných částech Spojeného království. (2)

Svrchovaně zajímavé je rozložení důvodů rozvodu – pět skutkových podstat, pro něž lze sledovat nenapravitelný rozvrat (irretrievable breakdown), viz tab. 4.

K tomuto přehledu možno říci, že klesá frekvence důvodu pětileté odluky a v posledních letech i dvouleté odluky. Naproti tomu ve více než 9/10 případů se aplikují podstaty závislé na manželském provinění. Z těch si nejsilnější postavení udrželo závadné chování a cizoložství. Cizoložství se podstatně více jako navrhovatelé dovolávají muži – v r. 1986 v 44,0 %, kdežto ženy v totéž roce v 25,5 %. Opačně je tomu se zlým zacházením, jehož se v r. 1986 dovolalo 51,1 % žen a jen 17,4 % rozvedených mužů.

Zajímavá je také souvislost se sociálně ekonomickým postavením navrhovatele. Závadného chování odpůrce se spíše dovolávají sociálně slabší vrstvy obyvatelstva, střední vrstvy se sraží spíše dosáhnout rozvodu na podkladě argumentu cizoložství či dezerce partnera. Jeví se i korelace mezi aplikovanou podstatou a věkem navrhovatele. Pětileté odluky se dovolávají nejstarší věkové skupiny, dvouleté zase nejmladší. Malá frekvence manželské odluky (která reprezentuje asi 1/5 z globálu) se vysvětluje potížemi s odstěhováním se z téže domácnosti pro nedostatek bytů.

Angličtí demografové a sociologové se zamýšlejí nad souvislostmi mezi současnou právní úpravou a podstatným vzrůstem rozvodů v Anglii a Walesu od r. 1971. Není pochyb o tom, že tato právní úprava rozvod liberalizovala a zčásti uvolnila cestu k jeho dosažení, aniž by bylo nutno zabývat se manželským proviněním v soudním procesu. Ten také značně zjednodušila a především zlevnila – pokud zůstane jako „undefended divorce“.

Vládní komise ve svém elaborátu v podstatě přejímá názory demografů a sociologů [Haskey 1984, 1986; Leete 1979], leckdy vyjádřené i v celkovém západoevropském kontextu. Poukazuje na to, že žádná právní úprava není schopna čelit tomu, aby manželé přestali spolu žít na základě společného rozhodnutí nebo pro jednostrannou dezerci jednoho z nich. Na druhé straně však připouští, že nelze tvrdit, že by právní úprava neovlivňovala počet manželských rozvatů a že by neměla význam pro sociální klima a nespoluvytvářela hodnotové postoje. Je zde totiž i zpětná vazba. Na počtu manželských rozvatů se vedle právních aspektů podílejí i jiné faktory, které jsou povahy demografické, sociálně ekonomické a axiologické.

Pokud jde o demografické faktory, je to zvýšení dostupnosti manželství pro všechny „zájemce“ při současné početní relaci mezi oběma pohlavími ve Velké Británii, kde je spíše mírný přebytek mužů; dále je to delší vzájemná expozice rizikům ohrožujícím manželství, a to při podstatném prodloužení věku žen i mužů, a tím prodloužení potenciálního trvání manželství. Značnou roli hraje i dostupnost antikoncepce, a tím i menší počet dětí v rodinách a zvýšení aktivního života žen mimo domácí prostředí – což jsou také divorciogenní faktory.

Co se týče sociálně ekonomických faktorů, byla institucionální povaha manželství do značné míry zatlačena partnerským pojetím s důrazem na rovnoprávnost muže a ženy, s vyzdvížením významu emoční složky pro zachování soužití.

Dochází i ke změnám v systému hodnot, k posílení hedonismu, klesla závislost na zděděném majetku a zvýšil se význam vlastních výdělečných možností, což vedlo k vzrůstu emancipace mladé generace a podlomení vlivu rodičů, resp. prarodičů a kontroly z jejich strany; k tomu přistoupila ekonomická emancipace žen a zvýšení jejich nezávislosti na manželech.

(2) Do této i předchozích tabulek se také promítá od r. 1985 změna zákonné úpravy, která odstranila v r. 1984 tříleté moratorium rozvodů manželství do tohoto trvání a uvolnila možnost rozvodu pro ně již po jednom roce jejich trvání.

Manželství se také stalo zranitelným izolací, k níž vede industrializace a urbanizace. Rozvod se stal méně odiozním řešením, vzrostla ochota k jeho společenské akceptaci. Morální postoje k rozvodu ovlivňuje i růst počtu volných svazků a zvyšování počtu nemanželských dětí – i když manželství si udržuje nemalou společenskou prestiž a vyhledávají je ve značné míře ti, kteří se předtím rozvedli.

Rozvedení nyní netvoří v Anglii a Walesu nějakou malou skupinu, kterou by bylo lze označovat za „deviantní“ a jejich zájmy si vynucují také větší respekt ze strany zákonodárce.

Tyto názory Law Commission do značné míry korespondují s tím, k čemu docházejí ucelené analýzy poměrů v západní Evropě, jaké najdeme například ve sborníku *Le divorce en Europe occidentale* (1983).

Úvahy o reformě právní úpravy

Základem úvah vládní komise byl cíl právní úpravy stanovený v r. 1966: podpořit ta manželství, která mají naději na záchranu a na druhé straně umožnit decentní likvidaci těch, která jsou evidentně neudržitelná. Tento základní cíl je i nadále směrodatný, je však ovlivňován dvěma tendencemi: je to jednak důraz na zvýšení autonomie účastníků při řešení důsledků rozvodu, tedy na uplatnění jejich dohody, jednak zaměření pozornosti od minulých křivd spíše do budoucna, na příští adaptaci k nově vzniklé situaci účastníků a jejich dětí, když už manželství fakticky ztroskotalo.

Dosavadní právní úprava splnila očekávání jen zčásti, i když představuje značný pokrok proti dřívějšímu stavu. Zvláště přijetí objektivního principu „nenapravitelného rozvratu“ umožnilo likvidaci manželství, která byla již jen prázdnou skořápkou. Ti, kdo jsou ochotni vyčkat, mohou dosáhnout skutečně decentního rozvodu. Zákon však nepotlačil snahy po dosažení rychlého rozvodu, za každou cenu, s odložením decentnosti. Není také náležitě respektován a nevymýtl sklon k různým nekalým praktikám. Není ani dost srozumitelný. Nedává dost příležitosti k tomu, aby účastníci zvážili své postoje, není dost prostoru ke smířování, hledání dohod a kompromisu. Malá pozornost je věnována vytvoření co nejméně konfliktního přechodu do nové situace po rozpadu manželství a adaptaci účastníků a jejich dětí [Davies-Macleod-Murch 1983 : 217; Eekellaar-Maclean 1986; Hoggett 1988, Murch 1980; Parkinson 1983 : 22].

Nový projekt zákonné úpravy by měl vycházet ze zásady, že rozvod nemá být chápán jako nějaká jednorázová záležitost, ale jako postupná procedura, odvíjející se etapovitě v čase. (3)

V podstatě má jít o toto pojetí:

- Rozvod by zůstal dostupný na základě jediného důvodu, jímž by byl nadále rozvrat manželství. K jeho průkazu by stačilo prohlášení jednoho nebo obou manželů, učiněné písemně na začátku rozvodového procesu a opakované na jeho konci v téže formě.
- Vyhovující rozhodnutí by bylo vydáno až po uplynutí předepsané doby, která by musila uplynout od zahájení řízení a představovala by tzv. přechodné období (transitional period); trvalo by 9–12 měsíců.
- Řízení by bylo zahájeno podáním návrhu jednou nebo i oběma stranami, který by měl předepsané náležitosti.
- Jestliže by manželé měli nezletilé děti, musili by současně s podáním návrhu nebo následně v průběhu řízení učinit prohlášení o tom, jak si představují vyřešení svých práv a povinností k těmto dětem.

(3) Určité inspirační zdroje zřejmě představují již práce M. Rheinsteina a M. A. Glendonové. Jinak viz literaturu.

- Přichází-li v úvahu alimentální nárok mezi manžely nebo jejich majetkové vypořádání, musí být tyto požadavky vzneseny rovněž v průběhu rozvodového řízení a účastníci jsou povinni podat prohlášení o svých majetkových poměrech.
- Po podání rozvodového návrhu, zejména tehdy, mají-li účastníci nezletilé děti, by musilo být provedeno tzv. počáteční slyšení u soudního úředníka. Při něm by bylo rozhodnuto o úpravě poměrů dětí a o případných jiných majetkových nárocích mezi účastníky, a to především na podkladě jejich dohody. Soud jim bude nápomocen k jejímu dosažení. Poskytne jim i další poradu a pomoc, případně ji zprostředkuje u specializovaných služeb.
- Při počátečním slyšení soud i sám ex offio uváží, jaká opatření se mají učinit ve vztahu k nezletilým dětem. Postará se o to, aby jejich postavení bylo co nejdříve vyřešeno po právní stránce.
- Jestliže se to po počátečním slyšení bude jevit žádoucí, soud nařídí další opětovná slyšení k urovnání sporných otázek ohledně důsledků rozchodu účastníků.
- Po uplynutí „přechodného období“ bude mít kterákoli ze stran možnost požádat o vydání povolujícího rozvodového rozsudku. V příslušném podání musí opětovně prohlásit, že manželství zůstává nenapravitelně rozvráceno a že účastníci neobnovili soužití.
- Ať již na návrh nebo z úřední povinnosti soud odloží vydání vyhovujícího rozvodového rozsudku, jestliže nebyl s to rozhodnout, jaká opatření se mají učinit ohledně nezletilých dětí účastníků, nebo nebylo-li dosaženo do té doby vyřešení peněžitých a jiných majetkových nároků účastníků.
- Rozsudek bude pouze konstatovat, že manželství se zrušuje.
- Nebude-li po uplynutí určité lhůty od konce „přechodného období“ vznesen opětovný návrh na rozvod, řízení zanikne.

Tento legislativní diskusní záměr se snaží přesunout těžiště soudního rozhodování od otázky rozvodu do řešení problematiky jeho důsledků, s maximálním využitím prvku dohody stran a minimem soudní rozhodovací ingerence. Soudní dokazování k otázce manželského rozvratu se snaží vyloučit zjišťování jeho příčin a trvání. Místo toho se žádá evidentní 9–12 měsíční časový interval od nápadu věci k průkazu nezvratného rozhodnutí účastníků nebo jednoho z nich manželství právně ukončit. Napřed se mají během „přechodného období“ vyřešit všechny hlavní důsledky rozchodu účastníků a pak má soud teprve dát své placet k právní likvidaci manželství – tím se řízení završuje.

Závěr

Z uvedených údajů je patrné, že mnohé demograficko-sociologické jevy, které se v současné době vyskytují ve Velké Británii v souvislosti s rozpadem manželství a rozvodovým chováním, jsou podobné povahy jako u nás. Proto je i pro naše odborníky zajímavé, jakým směrem se ve Velké Británii nesou úvahy o možnostech a mezích právního ovlivňování těchto fenoménů.

Některé z nich mohou být inspirující i z hlediska našich současných legislativních námětů. Patří sem i zamýšlený model diferenciací manželství s nezaopatřenými dětmi od skupiny ostatních manželství; chápání mediačního působení a posléze pojetí rozvodového řízení jako procedury, která by měla napřed vyjasnit a vyřešit důsledky, které přinesl faktický rozchod manželů, a pak teprve právně likvidovat manželský svazek sám, pokud jsou k tomu zákonné podmínky, zejména dostatečná doba odděleného žití.

Literatura

- Davis, G.–Murch, M.: *The Implications of the Special Procedure in Divorce*. In: *Family Law* 1977, 7, 71 et s.
- Davis, G. – Macleod, A. – Murch, M.: *Divorce-Who Supports the Family*. In: *Family Law* 1983, 13, 217 et s.
- Davis, G. – Murch, M.: *The 1969 Legislation in Practice – Cause for Concern?* Bristol 1985.
- Eekellaar, J.: *Divorce English Style – A New Forward*. In: *Journal for Social Welfare and Law* 1986, 226 et s.
- Eekellaar, J. – Maclean, M.: *Maintenance after Divorce*. 1986.
- Elston, E. – Fuller, J. – Murch, M.: *Judicial Hearings of Undefended Divorce Petitions*. In: *Manchester Law Review* 1975, 38, 609 et s.
- Haskey, J.: *Social Class and Socio-Economic Differentials in Divorce in England and Wales*. In: *Population Studies* 1984, 38.
- Haskey, J.: *Grounds for Divorce in England and Wales – A. Social and Demographic Analysis*. In: *Journal of Biosocial Sciences* 1986, 127, 137 et s.
- Hoggett, B.: *The British Experience*. In: *Révision du droit du divorce, Expériences étrangères récentes*. Zürich 1988.
- Ingleby, R.: *The Ground for Divorce*. 1986.
- Leete, R.: *Changing Patterns of Family Formation and Dissolution in England and Wales from 1964 to 1976*. London 1979.
- Murch, M.: *Justice and Welfare in Divorce*. 1980.
- Parkinson, L.: *Conciliation-Pros and Cons*: In: *Family Law* 1983, 13, 22 et s.
- Report of the Matrimonial Causes Procedure Committee* (Booth Committee Report). London 1985.
- Westcott, J. M.: *The Special Procedure-One year Later, A Practitioner's View*. In: *Family Law* 1978, 8, 210 et s.

Резюме

Й. Гадерка: Распад брака и регламентация развода в Великобритании

Реформа регламентации развода в Англии и в Уэльсе от 1969 г. и в Шотландии от 1976 г. является уже относительно долгое время предметом размышлений, достигла ли она желаемого и оправдала ли она ожидания. В первую очередь, социологические анализы рассматривают одновременно разные аспекты разводимости в Великобритании. В 1988 г. к ним присоединились дискуссионные работы, которые подготовила law Commission, Учрежденная правительством для Англии и Уэльса, и аналогичная комиссия для Шотландии. Также эти анализы показывают стремительный рост разводимости и ее связи с целым рядом явлений в современном британском обществе. Регламентация, однако, упрекается в том, что она страдает важными недостатками и не реагирует соразмерно на общественную действительность. Поэтому дается на рассмотрение, не следует ли ее изменить с усилением ударения на реалистическом подходе к ситуации, возникающей вследствие распада супружеских отношений, с приоритетом решения последствий этого положения и только после этого путем устранения vincula matrimonii. Ряд социологических сведений и проектов моделей решения общественных ситуаций при этом интересен и для чехословацких специалистов, рассматривающих ту же самую проблематику.

Summary

J. Haderka: Disintegration of Marriage and Divorce Regulations in Great Britain

The reform of the legal amendment of divorce regulations put into practice in England and Wales in 1969 and in Scotland in 1976 has for a fairly long time been subjected to speculation as to whether it has proved

successful and come up to the expectations placed on it. Also sociological analyses simultaneously concerned with different aspects of the divorce rate in Great Britain have been worked out in this connection. In addition to these, discussion papers have been prepared since 1988 by the Law Commission established by the government for England and Wales, and by a similar commission for Scotland. Also the latter analyses reveal a substantial rise in the divorce rate and its connections with a great number of phenomena present in the British society of our time. However, the legal amendment is taxed with serious drawbacks and with inadequately reacting to social reality. Hence it seems worth considering whether it should not be modified by way of imparting greater emphasis to the realistic approach to the situation arisen from the disintegration of marital relations, giving priority to the solution of consequences of this state of affairs, and only then eliminating the "vincula matrimonii". A great many sociological findings and proposed models of the solution of social situations may be of interest even to Czechoslovak experts concerned with problems of this kind.